

УДК 342.5

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В КОНСТИТУЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

GUIDING PRINCIPLES OF THE RIGHTS OF PERSONAL OF HEALTH IN CONSTITUTIONS OF FOREIGN COUNTRIES

Швець Ю.Ю.,

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

Статтю присвячено висвітленню керівних принципів права особи на охорону здоров'я в конституціях зарубіжних країн, передусім – державах – членах Європейського Союзу. Визначено поняття та сутність принципів права на охорону здоров'я; проведено аналіз конституційних принципів права на охорону здоров'я в деяких зарубіжних державах, а також основоположних засад, визначених міжнародними організаціями. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення конституційних принципів права на охорону здоров'я в Україні.

Ключові слова: принципи, конституційне право, охорона здоров'я, зарубіжні країни.

Право на охорону здоров'я знайшло своє втілення в конституціях багатьох країн світу; керівні принципи в цій сфері визначені також у міжнародних конвенціях та інших міжнародних актах. Саме на цих керівних принципах ґрунтується конституційне право на охорону здоров'я в більшості зарубіжних державах. Проте в кожній країні превалює власний національний підхід до визначення змісту відповідних принципів.

Для України, як держави, в якій давно назріла потреба у проведенні реформи системи охорони здоров'я, може виявитися корисним досвід деяких зарубіжних країн, зокрема держав – членів Європейського Союзу (далі – ЄС). Тому з метою аналізу конституційного досвіду цих держав необхідно провести комплексне дослідження керівних принципів права на

охорону здоров'я в деяких зарубіжних країнах.

Окремі аспекти проблеми визначення принципів права особи на охорону здоров'я, в тому числі в зарубіжних країнах, досліджували такі науковці, як Ю.М. Бисага, М.М. Білинська, А.В. Бондар, С.Б. Булеца В.С. Віткова, В.В. Дудка, Д.В. Карамишев, Н.В. Коробцова, О.О. Отставнова, Я.Ф. Радиш, І.Я. Сенюта, М.В. Співак та інші. Однак комплексних досліджень, присвячених висвітленню конституційних принципів права особи на охорону здоров'я в зарубіжних країнах, у вітчизняній науці конституційного права недостатньо.

Отже, **метою** даної статті є проведення ґрунтовного аналізу керівних принципів права особи на охорону здоров'я в конституціях зарубіжних

Конституційно-правові засади організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

держав, насамперед – країн – членів ЄС, та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення національних конституційних принципів у цій сфері.

Традиційна правова наука розглядає принципи права як керівні ідеї та основоположні засади, на яких ґрунтується правотворча, правозастосовна та будь-яка інша діяльність держави, а також суспільні правовідносини, які виникають у ній.

При цьому необхідно погодитись із думкою науковців Ю.М. Бисаги, Д.М. Белова та ін., які зазначають, що принципи права об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним ладом суспільства, що існує в певній країні, соціальною природою держави та права, характером пануючого політичного і державного режиму, основними принципами побудови та функціонування політичної системи певного суспільства [1, с. 39].

Тому, досліджуючи керівні принципи права особи на охорону здоров'я, можна виявити аксіологічні установки, прийняті у відповідній державі, які не тільки характеризують роль цієї держави в забезпеченні реалізації відповідного права, але і визначають особливості організації системи охорони здоров'я.

Сфера охорони здоров'я майже в усіх країнах Європи та державах Америки є підконтрольною державі, для чого остання утворює профільні міністерства та відомства, які здійснюють керівництво відповідною сферою, визначає засади державної політики та забезпечує їх реалізацію.

Основні принципи права на охорону здоров'я були сформульовані Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ). А.В. Бондар із посиланням на документи ВООЗ [2] виділяє такі з них: 1) фінансовий захист (загальний захист від фінансових ризиків, пов'язаних із поганим станом здоров'я, спрямований на те, щоб люди не ставали бідними в результаті корис-

тування послуг охорони здоров'я); 2) принцип соціальної справедливості у фінансуванні (потребує від більш забезпечених людей більше платити за медичне обслуговування (у відсотковому відношенні від доходу) порівняно з малозабезпеченими; 3) рівність доступу до медичного обслуговування (базується на потребі, а не на здатності платити); 4) підвищення прозорості і підзвітності системи охорони здоров'я (боротьба з корупцією, контроль за діяльністю закладів охорони здоров'я і оцінка якості їх діяльності); 5) нагорода за високу якість медичної допомоги і розроблення стимулів рентабельної організації медичного обслуговування; 6) підтримка управлінської ефективності (скорочення дублювання функцій у сфері фінансування охорони здоров'я й уникнення витрат, які не спрямовані на досягнення вищеперерахованих цілей) [3, с. 588]. До цих принципів також можна додати принципи: державного управління сферою охорони здоров'я; пріоритетності профілактичної спрямованості охорони здоров'я тощо.

Розглянемо, як ці принципи знаходять своє відображення в конституціях окремих зарубіжних держав, передусім – країн – членів ЄС.

Характерно, що в конституціях таких держав, як Австрія [4], Німеччина [5], Франція [6], та деяких інших прямо не визначене право на охорону здоров'я. Водночас закріплено принципи, які можна вважати опосередкованими елементами права на охорону здоров'я, зокрема такі, як право на життя, заборону застосування жорстких та небезпечних для життя та здоров'я покарань, гарантування поваги до честі та гідності особи тощо. Крім того, в конституціях цих держав зазначається, що загальноприйняті принципи міжнародного права діють у якості складової частини національного законодавства. Тобто відсутність у даних державах консти-

туційних норм, які прямо закріплюють право на охорону здоров'я, не слід розглядати як відсутність цього права як такого, оскільки його засадничі положення, які визначені в міжнародних актах, визнаються та діють у зазначених країнах. Керівні принципи в цій сфері регламентовані спеціальними актами національного законодавства.

Зокрема, в законодавстві Австрії, Німеччини та Франції передбачено обов'язкове солідарне страхування. Заклади охорони здоров'я можуть бути державними, приватними неприбутковими або прибутковими та індивідуальними. Страхування є обов'язковим, і застрахована особа не має можливості обрати організацію соціального забезпечення. Конкуренції між інститутами нема для забезпечення ефективного розподілу ризиків [7, с. 91].

У конституціях інших країн – членів ЄС право на охорону здоров'я згадується лише побіжно – в конституційних нормах не деталізується зміст цього права. Зокрема, у §5 Конституції Швеції закріплено, що кожен громадянин повинен бути захищений від тілесного покарання. Так само він повинен бути захищений від катувань чи медичного впливу з метою примусу або всупереч його бажанню [8]. У ст. 32 Конституції Італії визначається, що республіка охороняє здоров'я як основне право особистості і основний суспільний інтерес і гарантує безкоштовне лікування для незможних. Встановлено також, що ніхто не може бути примушений піддаватися певним медичним заходам інакше як на підставі закону. При цьому закон не може ні в якому разі порушувати межі, які диктуються повагою до особистості [9]. Стаття 23 Конституції Бельгії закріплює право кожного вести життя, що відповідає засадам людської гідності. Із цією метою закон, декрет або норма гарантують з урахуванням відповідних зобов'язань економічні, соціальні і культурні права і визначають

умови їх здійснення. Ці права включають, зокрема, право на соціальне страхування, охорону здоров'я, соціальну, медичну та юридичну допомогу; право на здорове навколишнє середовище [10].

Отже, в Бельгії, Італії, Швеції та деяких інших державах превалюють такі принципи права на охорону здоров'я, як повага до гідності та достоїнства особистості, заборона примусових медичних дослідів та таких, що принижують людську гідність або є небезпечними для життя та здоров'я, видів покарань, а основним засобом реалізації права на отримання доступної та кваліфікованої медичної допомоги є солідарне соціальне страхування.

Показово, що більшість європейських країн певним чином розкривають зміст основних засад права особи на охорону здоров'я та деталізують їх у нормах конституції.

Однією з таких держав є Іспанія. Право на охорону здоров'я визначається у ст. 43, яка міститься у главі 3 «Про керівні принципи соціальної та економічної політики» Конституції Іспанії. Так, відповідно до ст. 43 Конституції [11] державою визнається право на охорону здоров'я. У віданні органів державної влади перебуває організація захисту охорони народного здоров'я, яка забезпечується проведенням профілактичних заходів, наданням необхідної допомоги і послуг. Закон встановлює відповідні права і обов'язки всіх учасників правовідносин у сфері охорони здоров'я.

Окрема стаття в Конституції Іспанії присвячена забезпеченню охорони здоров'я осіб, які потребують особливого догляду. Зокрема, у ст. 49 вказується, що публічна влада вживає заходів для надання допомоги, лікування та одужання осіб, фізично або психічно ослаблених, надаючи їм спеціальну допомогу, особливий захист, якого вони потребують, і необхідну допомогу для користування правами,

що надаються всім іншим громадянам [11]. Таким чином, у Конституції Іспанії втілено принцип соціальної справедливості щодо забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, а його зміст, крім безпосередньо права на доступну та кваліфіковану медичну допомогу та інші медичні послуги, також включає право на отримання особливої допомоги особами, які цього найбільше потребують.

Досить ґрунтовно право на охорону здоров'я регламентовано в Конституції Португалії. Передусім необхідно зауважити, що в розділі I Конституції цієї держави [12] закріплено загальні принципи, які є основою всіх конституційних права, зокрема це принципи загальності та рівності. Крім того, зазначається, що положення, які в Конституції і законах стосуються основних прав, повинні тлумачитися та перебувати в повній відповідності із Загальною декларацією прав людини.

Стаття, присвячена праву на охорону здоров'я, міститься у главі 2 «Соціальні права та обов'язки» Конституції Португалії. Згідно зі ст. 64 Конституції всі мають право на охорону здоров'я і зобов'язані його охороняти і зміцнювати. Встановлено, що право на охорону здоров'я реалізується: 1) через універсальну загальнонаціональну службу охорони здоров'я і, беручи до уваги матеріальний та соціальний стан громадян, в основному на безкоштовній основі; 2) шляхом створення економічних, соціальних, культурних та екологічних умов, що забезпечують захист дітей, молоді та людей похилого віку, і шляхом систематичного поліпшення умов життя і праці, сприяння розвитку фізичної культури і спорту. Управління державною службою охорони здоров'я будується на засадах децентралізації та участі.

Свої особливості мають принципи права на охорону здоров'я в Болгарії. На підставі аналізу положень ст. ст. 29, 52

та ін. Конституції Болгарії можна виділити такі керівні принципи права на охорону здоров'я: 1) заборона медичних, наукових чи інших дослідів без добровільної письмової згоди особи; 2) доступність медичної допомоги, яка забезпечується правом кожного на страхування здоров'я та наданням безкоштовного медичного обслуговування за умов і в порядку, визначених законом; 3) спільне фінансування заходів з охорони здоров'я з державного бюджету, роботодавцями, за рахунок особистих і колективних внесків із соціального страхування і з інших джерел за умов і в порядку, визначених законом; 4) заохочення державою розвитку спорту і туризму; 5) заборона примусового лікування і санітарних заходів до особи, за винятком випадків, передбачених законом; 6) державний контроль за всіма медичними установами, а також за виробництвом лікарських засобів, біопрепаратів, медичного обладнання та торгівлею ними [13].

У Конституції Польської Республіки [14] право на охорону здоров'я закріплене у ст. 68. Зазначається, що громадянам незалежно від їх матеріального становища органи державної влади забезпечують рівний доступ до медичної допомоги, що фінансується за рахунок публічних коштів. Умови та обсяг надання медичної допомоги визначає закон. Публічна влада приймає на себе зобов'язання забезпечувати особливу охорону здоров'я дітям, вагітним жінкам, особам з фізичними та психічними вадами та особам похилого віку.

Крім того, в Конституції визначається принцип профілактичної спрямованості охорони здоров'я, який виражається в зобов'язанні публічної влади боротися з епідемічними хворобами і запобігати негативному впливу на здоров'я наслідків деградації навколишнього середовища, а також сприяти розвитку фізичної культури, особливо серед дітей та молоді [14].

Словацька Республіка також належить до країн, де на рівні Конституції [15] закріплене обов'язкове медичне страхування. Зокрема, у ст. 40 зазначається, що кожен має право на охорону здоров'я. На основі медичного страхування громадяни мають право на безкоштовне медичне обслуговування і на медичні послуги на умовах, встановлених законом. Визначено також особливі умови охорони здоров'я окремих категорій громадян. Відповідно до ст. 38 Конституції Словацької Республіки жінки, молодь і особи з вадами здоров'я мають право на підвищену охорону здоров'я у процесі праці і особливі умови праці, а молодь і особи з вадами здоров'я мають право на особливий захист у трудових відносинах і на допомогу в оволодінні професією.

Державою, де зовсім нещодавно було проведено медичну реформу, є Грузія. Досвід цієї країни показує, що реформаторські зміни можуть позитивно позначитись на ефективності та якості медичних послуг. Після внесення змін до Конституції Грузії [16] право на охорону здоров'я отримало новий зміст. Зокрема, відповідно до ст. 37 кожен має право користуватися страхуванням здоров'я як доступним засобом медичної допомоги. У встановленому законом порядку за певних умов забезпечується безкоштовна медична допомога. Передбачено, що держава контролює всі організації охорони здоров'я, виробництво лікарських засобів і торгівлю ними.

Проголошується також профілактична спрямованість права на охорону здоров'я шляхом визнання права кожного жити в нешкідливому для здоров'я навколишньому середовищі, користуватися природним та культурної середовищем. Усі зобов'язані оберігати природну і культурним середовищем. Із метою створення безпечного для здоров'я людини середовища, відповідно до екологічних і економічних інтересів

суспільства, в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь держава забезпечує охорону навколишнього середовища та раціональне природокористування. Закріплене також право людини на отримання повної, об'єктивної і своєчасної інформації про стан середовища її проживання і умови праці [16].

Отже, в конституціях багатьох країн – членів та асоціативних членів ЄС превалює принцип профілактичної спрямованості охорони здоров'я: у цих державах влада докладаеть максимум зусилля для забезпечення безпечного довкілля, безпечного та якісного харчування тощо. Не менш важливе значення має принцип доступності права на медичну допомогу, який реалізується переважно через систему солідарного соціального страхування. При цьому майже в кожній державі законодавством визначено коло осіб або видів медичної допомоги, яка надається в повному обсязі за рахунок бюджетного фінансування.

У конституціях Аргентини [17], Бразилії [18], США [19] та деяких інших країн американського континенту прямо не закріплене право на охорону здоров'я. Однак воно досить детально регулюється в інших законодавчих актах цих держав.

Особливістю система охорони здоров'я у США, наприклад, є те, що вона відрізняється більшою різноманітністю, ніж у більшості інших країн світу. Так, лікарні США належать федеральному уряду або урядам штатів, муніципальній або окружній владі, приватним організаціям, релігійним орденам, добровільним неприбутковим групам або кільком організаціям одночасно. Логіка американської системи охорони здоров'я заснована на тому, що конкуренція сприяє найдешевшому обслуговуванню, оскільки дозволяє споживачам робити вибір. Однак люди з обмеженими фінансовими можливостями мають і обмежений доступ

до медичних послуг [20, с. 295]. Тому якість медичних послуг часто залежить від фінансових можливостей пацієнта.

Висновки. Отже, проведений аналіз показує, що конституції багатьох держав прямо (безпосереднє закріплення) або опосередковано (визнання міжнародних стандартів) закріплюють право особи на охорону здоров'я. При цьому керівні принципи даного права у своїй основі визначаються зобов'язаннями, які приймає держава щодо забезпечення реалізації цього права. У більшості держав публічна влада приймає на себе абсолютне зобов'язання забезпечити безпечно та нешкідливе навколишнє середовище, безпеку продуктів харчування, лікарських засобів. Що стосується забезпечення ефективності та доступності медичної допомоги, то в деяких державах публічна влада приймає на себе зобов'язання або повного фінансування відповідних заходів, або часткового – через систему солідарного соціального страхування.

На підставі аналізу зарубіжного досвіду у сфері регулювання принципів права на охорону здоров'я можна запропонувати внести такі доповнення до конституційного законодавства України: 1) ст. 49 Конституції України доповнити положенням про те, що держава визнає та сприяє реалізації міжнародних принципів та стандартів у сфері охорони здоров'я; 2) у ст. 4 Основ законодавства України про охорону здоров'я (основні принципи охорони здоров'я) принцип гуманістичної спрямованості доповнити положенням про дотримання медичними працівниками етичних вимог у відносинах із пацієнтами, їх родичами; доповнити положенням про те, що в разі якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено додаткові, ніж визначені у цій статті, принципи охорони здоров'я, то вони в обов'язковому порядку визнаються і реалізуються в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи правознавства / Бисага Ю.М., Белов Д.М., Ленгер Я.І., Митровка Я.В. Ужгород : «Ліра», 2008. Ч. I, II. 304 с.
2. Финансирование здравоохранения в Европейском союзе. Проблемы и стратегические решения: науч. изд. / S. Thomson, T. Foubister, E. Mossialos; Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения. Копенгаген : ВОЗ, 2010. 241 с.
3. Бондар А.В. Фінансування сфери охорони здоров'я у зарубіжних країнах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 720. С. 357–364.
4. Конституция Австрии от 10 ноября 1920 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=160>.
5. Конституция Французской Республики от 4 октября 1974 г. URL : http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.
6. Основной закон Федеративной Республики Германии 23 мая 1949 г. URL : http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru.
7. Рудий С.А. Порівняння структурних елементів управління систем охорони здоров'я окремих країн Європи та України. *Економіка і право охорони здоров'я*. 2016. № 2(4). С. 89–99.
8. Конституция Швеции от 27 февраля 1974 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=161>.
9. Конституция Италии от 22 декабря 1947 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=148>.
10. Конституция Бельгии от 17 февраля 1994 г. URL : <http://www.urzona.com/index.php?catid=65:2010-07-22-19-48-30&id=454:---17-->.
11. Конституция Испанского королевства от 27 декабря 1978 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=149>.
12. Конституция Португальской Республики от 2 апреля 1976 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=141>.

13. Конституция республики Болгарии от 13 июля 1991 г. URL : <http://www.krugosvet.ru/node/42735?page=0,0>.

14. Конституция Польской Республики от 2 апреля 1997 г. URL : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm.

15. Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=110>.

16. Конституция Грузии от 24 августа 1995 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=130>.

17. Конституция Аргентинской Республики от 22 августа 1994 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=358>.

18. Конституция Бразилии от 5 октября 1988 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=563>.

19. Конституция США от 17 сентября 1787 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=168>.

20. Гиденс Э. Социология. 2-е изд., полн. перераб. и доп. Москва, 2005. 632 с.

Статья посвящена освещению руководящих принципов права человека на охрану здоровья в конституциях зарубежных стран, прежде всего – государств – членов Европейского Союза. Определено понятие и сущность принципов права на охрану здоровья; проведен анализ конституционных принципов права на охрану здоровья в некоторых зарубежных государствах, а также основополагающих принципов, определенных международными организациями. Разработаны предложения по усовершенствованию конституционных принципов права на охрану здоровья в Украине.

Ключевые слова: принципы, конституционное право, здравоохранение, зарубежные страны.

The article is devoted to highlighting the guidelines of the right to health care in the constitutions of foreign countries, especially the states-members of the European Union. The concept and essence of the principles of the right to health protection are defined; an analysis of the constitutional principles of the right to health protection in some foreign countries, as well as the fundamental principles defined by international organizations, was conducted. Proposals on the improvement of the constitutional principles of the right to health care in Ukraine have been developed.

Key words: principles, constitutional law, health care, foreign countries.
